
**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿԻ ԻՆԴԵՔՍԸ
(1995-2012 թթ.)**

ԱՐՈՒՄՅԱԿ ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ

Ժողովրդավարացման «երրորդ ալիքը» նպաստեց ժողովրդավարության գնահատման ու չափման մեթոդները կատարելագործելուն ու նոր գործիքներ մշակելուն, որոնք այսօր բավականին հրատապ են ոչ միայն գիտական շրջանակներում: Միջազգային խոշոր կազմակերպությունները, հետազոտական ինստիտուտներն ու վերլուծական կենտրոնները, մշակելով ժողովրդավարության ինդեքսներ, սանդղակավորում են պետությունները ըստ ռեժիմների և ժողովրդավարացման աստիճանի: Սույն հետազոտության շրջանակներում, հիմնվելով ինդեքսների կառուցման մեթոդի վրա, մշակվել և որպես գործիք կիրառվել է ժողովրդավարության մակարդակի չափման մոդելը¹:

Մասնագիտական գրականության մեջ բազմազան են ոչ միայն ժողովրդավարության սահմանումներն ու տեսությունները, այլև պայմաններն ու գործոնները, որոնք մասնագետները դիտարկում են ժողովրդավարությունը չափելիս: Ամփոփելով ժողովրդավարության տեսական հիմնական գրականությունը՝ Դ. Ռոսթուն² առանձնացնում է երեք մոտեցում. առաջինի կողմնակիցները (Լիփսեթ³, Քաթրայթ⁴) կայուն ժողովրդավարությունը պայմանավորում են տնտեսական և սոցիալական գործոններով, օրինակ՝ ՅՆԱ-ն մեկ շնչի հաշվով, համատարած գրագիտության մակարդակը, գերակայող քաղաքային բնակչությունը և այլն: Երկրորդ մոտեցումը կենտրոնանում է «քաղաքացիների համոզմունքների և հոգեբանական տրամադրությունների վրա»: Քաղաքական կուլտուրայի մասնագետներ Դ. Լեռները⁵, Գ. Ալմոնդն ու Ս. Վերբան⁶ պնդում են, որ քաղաքացիական մշակույթը և հանրային քաղաքականությանը մասնակցելու ձգտումը ժողովրդավարության հաստատման անհրաժեշտ պայմաններ են: Երրորդ մոտեցումը ժողովրդավարությունը պայմանավորում է սոցիալ-քաղաքական կառուցվածքի առանձնահատկություններով: Օրինակ՝ Ռ. Դարենդոր-

¹ Մոդելի մեթոդաբանության մշակումը կատարվել է հեղինակի կողմից ՀՈԿԿ-Հայաստան և Նյու Յորքի «Կարնեգի» կորպորացիայի թիվ R03 կրթաթոշակի շրջանակներում:

² Տե՛ս **Rustow, Dankwart A.** Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model. *Comparative Politics* 2(3), 1970, էջ 337-338:

³ Տե՛ս **Lipset, Seymour M.** Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. // *American Political Science Review* 53(1), 1959, էջ 69-105:

⁴ Տե՛ս **Cutright, P.** National Political Development: Measurement and Analysis. // *American Sociological Review* 28, 1963, էջ 253-264:

⁵ Տե՛ս **Lerner, Daniel, Lucille W. Pevsner.** The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East, Glencoe, 1958:

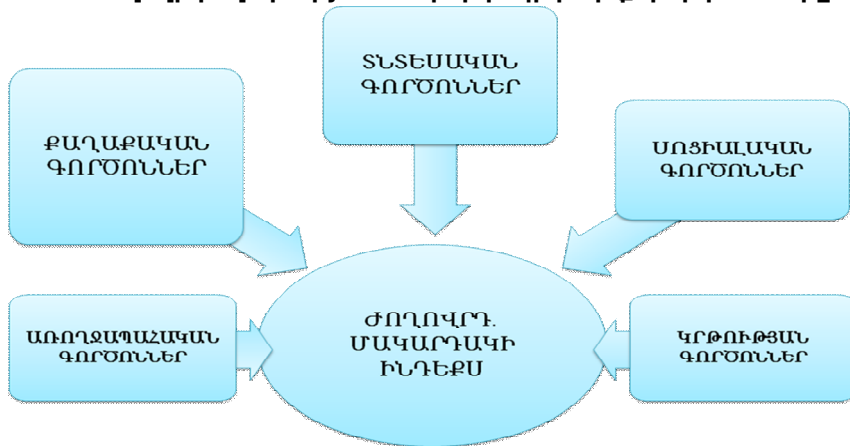
⁶ Տե՛ս **Almond, Gabriel A., Verba, Sidney.** The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations, Princeton, 1963:

Ֆր⁷, Ա. Լեյփհարթը⁸ ժողովրդավարության համար կարևորում են կոնֆլիկտն ու հաշտությունը, իսկ ըստ Ռ. Դալի⁹ ժողովրդավարական կայունությունը ենթադրում է ժողովրդավարական արժեքների և կանոնների նկատմամբ հավատարմություն ոչ այնքան ընտրազանգվածի, որքան արհեստավարժ քաղաքական գործիչների շրջանում:

Հիմնվելով հիմնական տեսական դրույթների ու գործող ինդեքսների մեթոդաբանությունների վրա՝ մոդելավորման ժամանակ ելակետ է ընդունվում այն դրույթը, որ ժողովրդավարության վրա ընդհանուր առմամբ տարբեր չափերով ազդում են հինգ գործոն՝ քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական*, կրթական, առողջապահական (տե՛ս գծապատկեր 1)**:

Գծապատկեր 1

Ժողովրդավարության մակարդակի ինդեքսի գործոնները

Ժողովրդավարությունը պայմանավորող քաղաքական գործոններն են՝ 1. օրենքի գերակայությունը (Օր.), 2. քաղաքական կայունությունը/բռնության բացակայությունը (Կայուն.), 3. քաղաքական իրավունքների և քաղաքացիական ազատությունների ինդեքսը (ՔԻ), 4. մամուլի ազատությունը (ՄԱ), 5. կոռուպցիայի ընկալման ինդեքսը (ԿԸԻ), 6. քաղաքական համակարգը (ՔՀ), 7. խորհրդարանական մեծամասնությունը (ԽՄ), 8. սոցիալական անհանգստությունները և քաղաքական ճնշումները (ՍԱ), 9. գենդերային հավասարությունը (Գեհ.), 10. կրոնը (Կ), 11. հակամարտության առկայությունը (ՀԱ):

⁷ Տե՛ս **Dahrendorf, Ralf**. Class and Class Conflict in Industrial Society, Stanford: Stanford University Press, 1959:

⁸ Տե՛ս **Lijphart, Arend**. The Politics of Accommodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands, Berkeley: University of California Press, 1968:

⁹ Տե՛ս **Dahl, Robert**. Who Governs?: Democracy and Power in an American City, New Haven: Yale University, 1961:

* Սոցիալական գործոններից կրթականի և առողջապահականի տարանջատումը ուղղված է այդ բաղադրիչների առավել խորքային՝ ըստ առանձին ոլորտների ուսումնասիրությանը: Սոցիալական գործոնների ինդեքսն այս դեպքում վերաբերում է միայն եկամուտների անհավասարությանը:

** Մոդելում ընդգրկված փոփոխականների ընտրությունն իրականացվել է դրանց կոռելյացիոն մատրիցի կառուցման և արտաքսման մեթոդով: Նախնական փուլում ընդգրկվել է ավելի քան 50 փոփոխական, այնուհետև մոդելից դուրս են բերվել այն փոփոխականները, որոնք կոռելյացիոն ուժեղ կապ ունեն (R ≥ 10,71):

Տնտեսական գործոններն են՝ 12. համախառն ազգային արդյունքը մեկ շնչի հաշվով (ՀԱԱ), 13. առևտրաշրջանառության ծավալը (Ա), 14. բյուջեի դեֆիցիտը (ԲԴ), 15. տնտեսության վարկավորման ծավալները (ՏՎ), 16. օտարերկրյա ուղղակի ներդրումները (ՕՈՒՆ), 17. գնաճը (Գ), 18. տնտեսական ազատության ինդեքսը (ՏԱԻ):

Սոցիալական գործոններն են՝ 19. իրական աշխատավարձը (ԻԱ), 20. գործազրկության մակարդակը (Գործ), 21. Ջինի ինդեքսը (ՋԻ):

Կրթական գործոններն են՝ 22. մարդկային զարգացման համաթվի կրթության բաղադրիչը (ՄԶԳ-կրթ.), 23. պետության ծախսերը կրթության ոլորտում (ԿԾ):

Առողջապահական գործոններն են՝ 24. կյանքի սպասվող տևողությունը ծննդից (ԿՏ), 25. ծախսերը առողջապահության ոլորտում (ԱԾ)¹⁰:

Մոդելում ընդգրկված մի շարք փոփոխականների հաշվարկման մեթոդաբանությունը հետևյալն է.

- «Քաղաքական համակարգ» փոփոխականը (Ֆիլիպ Քիֆերի կողմավորման համակարգ)¹¹ բաժանվում է հետևյալ կատեգորիաների՝ խորհրդարանական (2 միավոր), խորհրդարանի կողմից ընտրված գործադիր իշխանության գլուխ (1 միավոր), նախագահական (0 միավոր): Քաղաքական համակարգերը ստանում են 0 միավոր, եթե պետության ղեկավարը ոչ ընտրովի մարմին է կամ ընտրվում է ուղղակի քաղաքացիների կամ ընտրողների կողմից, սակայն վարչապետի պաշտոնը բացակայում է: Ընտրովի նախագահի և վարչապետի պայմաններում համակարգը համարվում է նախագահական, եթե նախագահը՝ 1. ունի վետոյի իրավունք, որը կարող է չեղյալ համարվել միայն խորհրդարանի որակյալ մեծամասնության կողմից կամ 2. նշանակում է վարչապետին և/կամ կառավարության անդամներին և 3. կարող է ազատ արձակել խորհրդարանը՝ նշանակելով նոր ընտրություններ: Քաղաքական համակարգերը, որոնցում գործադիրն ընտրվում է խորհրդարանի կողմից, խորհրդարանական են (2 միավոր), բացառությամբ, երբ այդ խորհրդարանը չի կարող հեշտությամբ հետ կանչել գործադիրին, քանի որ դրա համար պահանջվում է ձայների 2/3-ը կամ խորհրդարանի ինքնալուծարում: Այդ դեպքերում համակարգը ստանում է 1 միավոր:

- «Սոցիալական անհանգստություններ ու քաղաքական ճնշումներ» փոփոխականը ներառում է սահմանված ժամանակահատվածում ցույցերի, գործադուլների, սոցիալական անկարգությունների քանակը և մասնավորապես ճնշումները դրանց նկատմամբ: Հաշվի առնելով նման վիճակագրության բացակայությունը, հիմնվելով տարբեր տեղեկատվական աղբյուրների ուսումնասիրությունների և վերլուծության վրա՝ դրանց գնահատականը տրվել է 0-5 սանդղակի շրջանակներում:

- «Խորհրդարանական մեծամասնություն» փոփոխականը հաշվարկվել է հետևյալ կերպ. 0 միավոր, եթե գործադիր իշխանության ղեկավարի

¹⁰ Հաշվարկների հիմք են հետևյալ աղբյուրները 08.08.2014՝ 1,2- www.govindicators.org, 3,4- <http://www.freedomhouse.org>, 5- <http://www.transparency.org>, 6, 7, 8, 10, 11 -գնահատված է հեղինակի կողմից, 9- <http://www.weforum.org/issues/global-gender-gap>, 12, 13, 15-17, 20, 21, 23-25- <http://data.worldbank.org/indicator>, 18-<http://www.heritage.org/index/>, 14, 19- [arm stat.am](http://armstat.am), 22- <http://hdr.undp.org>

¹¹ Տե՛ս **Philip Keefer**, Database of Political Institutions: Changes and Variable Definitions, The World Bank, December, 2012, էջ 3-4:

կուսակցությունը ունի բացարձակ մեծամասնություն օրենսդիր իշխանության մարմնում, 1 միավոր, եթե մանդատների բաշխումը համեմատաբար հավասար է, 2 միավոր, եթե բացարձակ մեծամասնությունը պատկանում է ընդդիմությանը:

- «Կրոն» փոփոխականի սահմանումը հիմնված է այն հետազոտությունների վրա, որոնք հաստատում են քրիստոնեության և ժողովրդավարության սերտ փոխկապվածությունը և ոչ քրիստոնյա մշակույթների քիչ համատեղելիությունը ժողովրդավարությանը: «Կրոն» փոփոխականում առանձնանում է երկու կատեգորիա՝ «քրիստոնյա» (1 միավոր) և «ոչ քրիստոնյա» պետություններ (0 միավոր):

- Հակամարտության առկայության ազդեցությունը ժողովրդավարության վրա գնահատվել է հետևյալ կերպ՝ հակամարտության բացակայություն (2), պասիվ հակամարտության առկայություն. պետությունը կոնֆլիկտային իրավիճակում է այլ պետության/պետությունների հետ, որը, սակայն, չի ուղեկցվում ակտիվ ռազմական գործողություններով (1), ակտիվ հակամարտության առկայություն. պետությունը կոնֆլիկտային իրավիճակում է այլ պետության/պետությունների հետ, որն ուղեկցվում է ակտիվ ռազմական գործողություններով (0): Տվյալների նորմալացման ժամանակ որպես առավելագույն արժեք (max) ընդունվում է 2-ը, իսկ նվազագույն (min)՝ 0-ն:

Բոլոր փոփոխականները նորմալացվում են հետևյալ բանաձևով՝*

$$X' = \frac{x_i - \min \{x_i\}}{\max \{x_i\} - \min \{x_i\}}$$

որտեղ՝

x_i -ն i-րդ բնութագրիչ ցուցանիշի մեծությունն է,

$\min \{x_i\}$ - ն i-րդ բնութագրիչ ցուցանիշի նվազագույն արժեքն է,

$\max \{x_i\}$ - ն i-րդ բնութագրիչ ցուցանիշի առավելագույն արժեքն է:

Միջերկրային վերլուծությունների ժամանակ որոշ փոփոխականների համար որպես առավելագույն և նվազագույն արժեքներ ընդունվել են աշխարհի երկրների վերջին հինգ տարվա երեք նվազագույն և երեք առավելագույն տվյալների միջինացված ցուցանիշները, իսկ մեկ երկրի դեպքում՝ նրա տարբեր ժամանակահատվածների համապատասխան արժեքները:

Յուրաքանչյուր խմբի, այսինքն՝ քաղաքական (P_{qH}), տնտեսական (S_{qH}), սոցիալական (U_{qH}), կրթական (Y_{qH}), առողջապահական (U_{qH}) գործոնների ինդեքսների հաշվարկն իրականացվում է ժողովրդավարության վրա ազդող գործոնների նորմալացված արժեքների պարզ և կշռված միջինների հաշվարկով՝

$$P_{qH} = (2x(PH + YPH + OP. + MU + Kայուն. + PZ + HU + UU + Qենդ.) + 3U + 4^{**}) / 20$$

$$S_{qH} = (3UU + U + S4 + ONH + SUH + Q + P7) / 7$$

$$U_{qH} = (2H + HU + Qործ) / 3$$

* Բանաձևում բացասական ազդեցությամբ փոփոխականների (օրինակ՝ զնաճ) նվազագույն և առավելագույն արժեքները տեղափոխվել են, ուստի դրանց ցածր արժեքների դեպքում ստանում ենք նորմալացված ավելի բարձր արժեքներ և հակառակը:

** «Հակամարտության առկայություն» և «կրոն» փոփոխականների կշիռներն իջեցված են, քանի որ դրանք պետության ներքին զարգացումների արդյունք չեն: Բացի այդ, «կրոն» փոփոխականի ազդեցությունը մասամբ գնահատվում է նաև այլ փոփոխականների միջոցով (օրինակ՝ զենդերային հավասարության), իսկ մի շարք հակամարտություններ կարող են պայմանավորված լինել, օրինակ, ինքնորոշման իրավունքի պայքարով, որը ունենալով բացասական ազդեցություն պետության զարգացման վրա, այնուամենայնիվ չի հակադրվում ժողովրդավարությանը:

$$Կ_{qH} = (U_{23}\text{-կրթ.} + 40)/2$$

$$Ա_{qH} = (4S + U_{20})/2$$

Հաշվի առնելով վերոհիշյալ հինգ խումբ փոփոխականների ազդեցությունը ժողովրդավարության վրա՝ առաջարկում ենք ձևակերպել այդ գործոնների աստիճանակարգությունը. ԺՄԻ-ն (ժողովրդավարության մակարդակի ինդեքս) կհաշվարկվի՝ P_{qH} , S_{qH} , U_{qH} , $Կ_{qH}$ և $Ա_{qH}$ կշռված միջին թվաբանականի հիման վրա*.

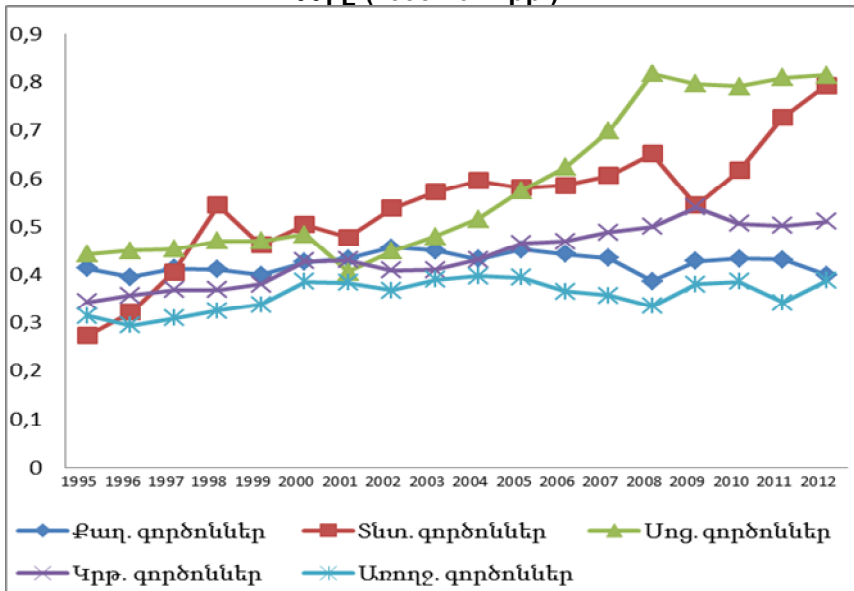
$$\text{ԺՄԻ} = (41,5 \times P_{qH} + 32,5 \times (U_{qH} + Կ_{qH} + Ա_{qH})/3 + 26 \times S_{qH})/100$$

Այսպես՝ ներկայացված ժողովրդավարության մակարդակի ինդեքսի բանաձևի համաձայն՝ ժողովրդավարության վրա առավելագույն ազդեցությունն ունեն քաղաքական, այնուհետև՝ սոցիալական՝ ներառելով նաև կրթական ու առողջապահական բաղադրիչները, և տնտեսական գործոնները:

Մոդելի մեթոդաբանությամբ կատարված հաշվարկների հիման վրա ստացել ենք 1995-2012 թթ. համար Հայաստանի ժողովրդավարության վրա ազդող քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական, կրթական և առողջապահական գործոնների ինդեքսների՝ գծապատկեր 2-ում ներկայացված միտումները:

Գծապատկեր 2

Հայաստանի ժողովրդավարության վրա ազդող քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական, կրթական և առողջապահական գործոնների ինդեքսները (1995-2012 թթ.)**

Ժողովրդավարության քաղաքական գործոնների ինդեքսի կորից երևում է, որ քաղաքական զարգացումներն ընթանում են մեկ մակարդա-

* Կշիռները սահմանվել են տրամաչափարկման միջոցով, մասնավորապես՝ չափանմուշ մի շարք երկրների (Նորվեգիա, Շվեդիա, Դանիա, Իսլանդիա) ժողովրդավարության մակարդակի ինդեքսի հաշվարկման և դրանցում ենթաինդեքսների գործակիցների որոշման, ինչպես նաև ժողովրդավարության տեսական դրույթների և առկա մոդելների համապատասխան ուսումնասիրությունների հիման վրա:

** Աղբյուրը՝ հեղինակի հաշվարկները:

կի վրա՝ փոքր-ինչ վերելքներով և վայրէջքներով, որոնք հիմնականում պայմանավորված են ընտրություններով: Հետազոտությունները վկայում են, որ Հայաստանում ժողովրդավարության մակարդակի և քաղաքական կայունության առավել մեծ անկումներ նկատվում են մասնավորապես նախագահական ընտրությունների ժամանակ, որը բնորոշ է նախագահական քաղաքական համակարգ ունեցող և անցումային շրջանում գտնվող պետություններին:

Հայաստանում նախագահական ընտրություններ են անցկացվել 1991, 1996, 1998, 2003, 2008 և 2013 թթ.:

Առաջին նախագահական ընտրությունները տեղի ունեցան 1991 թվականին. ձայների 83%-ով հաղթանակ տարավ Հայոց համազգային շարժման թեկնածու Լևոն Տեր-Պետրոսյանը:

Հաջորդ նախագահական ընտրությունները խնդրահարույց էին: Պաշտոնական տվյալների համաձայն՝ Տեր-Պետրոսյանը վերընտրվել էր նախագահի պաշտոնում ձայների 51,7%-ով, իսկ ընդդիմության առաջնորդ Վազգեն Մանուկյանը (ԱԺՄ)՝ ստանալով 41%, հայտարարում էր տեղ գտած լայնածավալ կեղծիքների մասին: 1996 թ. սեպտեմբերի 25-ին 150-200 հազար ցուցարարներ գրոհեցին Ազգային ժողովի շենքը և բռնություն գործադրեցին Ազգային ժողովի խոսնակի ու փոխխոսնակի նկատմամբ¹²: Ոստիկանությունը ցրեց ցուցարարներին, ինչի հետևանքով մոտ 60 հոգի ստացան մարմնական տարբեր վնասվածքներ¹³: 1996 թ. արձանագրված քաղաքական գործոնների ինդեքսի անկումը մեծ մասամբ պայմանավորված էր քաղաքական այս ճգնաժամով (տե՛ս գծապատկեր 2):

1998 թ. մարտին նախագահական արտահերթ ընտրություններ նշանակվեցին, որը պայմանավորված էր Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության կարգավորման վերաբերյալ Լ. Տեր-Պետրոսյանի առաջարկած տարբերակի շուրջ առաջացած ներքին տարաձայնություններով: Այնուամենայնիվ, քաղաքական գործոնների ինդեքսի անկում նկատվում է 1999 թ., որի պատճառը հոկտեմբերի 27-ի դեպքերն էին, երբ Ազգային ժողովի շենքում տեղի ունեցավ ահաբեկչություն զինված մարդկանց կողմից¹⁴:

2003 թ. և 2004 թ. նույնպես նկատվում է քաղաքական ցուցանիշների անկում (տե՛ս գծապատկեր 2): 2003-ից սկսած՝ անկումը պայմանավորված է նշված ժամանակահատվածում ակտիվ քաղաքական իրադարձություններով: Այդ թվականին տեղի են ունեցել և՛ նախագահական, և՛ խորհրդարանական ընտրություններ, ինչպես նաև՝ հանրաքվե: Նախագահական ընտրությունների երկրորդ փուլում 67,5% արդյունքով վերընտրվեց Ռոբերտ Քոչարյանը՝ հնարավորություն ստանալով պաշտոնավարելու ևս 5 տարի: Նախընտրական և հետընտրական գործըն-

¹² Տե՛ս **Astourian, Stephan H.** From Ter-Petrosian to Kocharian: Leadership Change in Armenia. University of California, Berkeley, 2001, էջ 45:

¹³ Տե՛ս «Armenia: Amnesty International Calls for Investigations into Beatings of Opposition Supporters Following Election Protests», Amnesty International, 1996, 05.05.2014, <http://archive.amnesty.org/library/Index/ENGEUR540021996?open&of=ENG-ARM>

¹⁴ Տե՛ս **Marsden, Chr.** Shooting death of Armenian prime minister heightens crisis in the Caucasus. WSWS, 1999, 10.08.2014, <http://www.wsws.org/en/articles/1999/10/arme-o29.html>

թացները պայմանավորեցին քաղաքացիական անհնազանդությունների քանակի որոշակի աճ, որը շարունակվեց նաև 2004 թվականի գարնանը, երբ ընդդիմությունը մարտի 28-ից սկսեց ցույցերի մի շարք՝ պահանջելով Ռ. Քոչարյանի հրաժարականը¹⁵:

2008 թ. նախագահական ընտրությունները անկախ Հայաստանի պատմության մեջ ամենախնդրահարույցն էին: Ըստ փետրվարի 19-ին կայացած նախագահական ընտրությունների առաջին փուլի արդյունքների (52,8%)՝ հաղթանակ տարավ ՀՀ վարչապետ և պաշտպանության նախկին նախարար Սերժ Սարգսյանը: Փետրվարի 20-ին Երևանի Ազատության հրապարակում սկսվեցին զանգվածային հանրահավաքներ, որոնք հետագայում վերածվեցին զանգվածային անկարգությունների: Այդ իսկ պատճառով քաղաքական գործոնների ինդեքսի թերևս ամենախոշոր անկումը պայմանավորված է նշված դեպքերով (տե՛ս գծապատկեր 2): 2013 թ. ընտրություններին Սերժ Սարգսյանը վերընտրվեց ՀՀ նախագահի պաշտոնում:

Ինչ վերաբերում է խորհրդարանական ընտրություններին, ապա դրանց հետընտրական քաղաքական գործընթացների բացասական ազդեցությունը ժողովրդավարության վրա առավել մեղմ է, քան նախագահական ընտրություններին:

Հայաստանն անկախությունից ի վեր ունեցել է Ազգային ժողովի գումարման հինգ ընտրություն՝ 1995, 1999, 2003, 2007 և 2012 թթ.:

Վերլուծելով ընտրություններին քաղաքական կուսակցությունների մասնակցության միտումները՝ նկատում ենք, որ խորհրդարանական բոլոր ընտրություններին միայն ՀՅԴ-ն և ՀՀԿ-ն են մասնակցել և հաղթահարել օրենքով սահմանված 5%-անոց արգելքը, իսկ ՀԿԿ-ն և ԱԺՄ-ն պատգամավորական տեղեր զբաղեցրել են միայն առաջին (1995 թ.) և երկրորդ (1999 թ.) գումարման Ազգային ժողովում: Օրինաց երկիրը իր կայուն ներկայությունն է ունեցել սկսած ԱԺ երկրորդ, իսկ ԲՀԿ-ն և ԺԿ-ն՝ չորրորդ (2007 թ.) գումարման ընտրություններից: Ընդհանուր առմամբ կարող ենք փաստել, որ ԱԺ հինգ գումարումների կուսակցական կազմը ընտրությունից ընտրություն մեծ մասամբ տարբեր է եղել: Նկատելի է նաև, որ անկուսակցականների թիվը հետզհետե նվազել է (տե՛ս աղյուսակ 1):

ՀՀ ԱԺ հինգ ընտրությունների արդյունքները վկայում են Հայաստանում քաղաքական համակարգի կայացման ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական գործընթացների մասին: Նշենք, որ Հայաստանի անկախացումից ի վեր թերևս ամենահանգիստը 2007 թ. խորհրդարանական ընտրություններն էին: Միևնույն ժամանակ, ժողովրդավարության մակարդակի ինդեքսի վրա ամենաբացասական ազդեցությունն ունեցան 2012 թ. խորհրդարանական ընտրություններին արձանագրված արդյունքները, երբ մոդելում հաշվարկվող «խորհրդարանական մեծամասնություն» փոփոխականը հասավ նվազագույնի (0), քանի որ ՀՀ նախագահի կուսակցությունը բացարձակ մեծամասնություն ձեռք բերեց խորհրդարանում՝ ստանձնելով «միանձնյա» որոշումներ ընդունողի լիազորություններ և՛ օրենսդիր, և՛ գործադիր մարմիններում: Ուժերի դասավորվածության այս

¹⁵ Տե՛ս **Ishkanian A. Democracy.** Building and Civil Society in Post-Soviet Armenia, London: Routledge, 2008, էջ 44-45:

պարագայում նվազագույնի են հասնում նաև ժողովրդավարական համակարգի կայացմանն ուղղված 2005 թ. նոյեմբերի 27-ի հանրաքվեով կատարված սահմանադրական փոփոխությունները, որոնք ուղղված էին Նախագահի լիազորությունների սահմանափակմանը և կառավարության կազմավորման հարցում ԱԺ դերի մեծացմանը:

Աղյուսակ 1

ՀՀ Ազգային ժողովում կուսակցությունների պատգամավորական տեղերի հարաբերակցությունը¹⁶

Կուսակցություններ, դաշինքներ, մասնակիցներ	ՀՀ Ազգային ժողովի ընտրություններ									
	1995		1999		2003		2007		2012	
	Մ	Հ	Մ	Հ	Մ	Հ	Մ	Հ	Մ	Հ
«Հանրապետություն» միավորում ¹⁷	68	20	-	-	-	-	-	-	-	-
«Շամիրամ»	-	8	-	-	-	-	-	-	-	-
ՀԿԿ	4	6	2	8	-	-	-	-	-	-
ԱԺՄ	2	3	2	4	-	7*	-	-	-	-
ԱԻՄ	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-
ՀՈԱԿ	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ՀՅԴ	1	-	3	5	-	11	-	16	1	5
«Միասնություն» դաշինք ¹⁸	-	-	33	29	-	-	-	-	-	-
«Օրինաց երկիր» կուսակցություն	-	-	2	4	7	12	2	8	1	5
«Իրավունք և միաբանություն» դաշինք ¹⁹	-	-	1	6	-	-	-	-	-	-
ՀՀԿ	-	7	-	7	10	23	22	41	29	40
«Արդարություն» դաշինք ²⁰	-	-	-	-	1	14	-	-	-	-
«Ազգային միաբանություն»	-	-	-	-	-	9	-	-	-	-
ՍԱԿ	-	-	-	-	-	6	-	-	-	-
Համահայկական աշխատավորական կուսակցություն	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
«Դաշինք» կուսակցություն	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
ԲՀԿ	-	-	-	-	-	-	7	18	9	28
«Ժառանգություն»	-	-	-	-	-	-	-	7	-	5
ՀԱԿ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
Թափուր տեղեր	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Անկուսակցականներ	72	-	32	-	37	-	9	-	1	-
Ընդամենը	150	40	75	56	56	75	41	90	41	90

¹⁶ Տվյալների աղբյուրը տես Nohlen D., Grotz F. and Hartmann C. (eds). Elections in Asia & the Pacific: A Data Handbook, London, Oxford University Press, 2001, ՀՀ ԿԸՀ պաշտոնական կայք՝ <http://www.elections.am/electionsview/> ԵԱՀԿ-ի վերջնական հաշվետվությունները ՀՀ ընտրությունների վերաբերյալ, 18.05.2014, <http://www.osce.org/odihr/elections/armenia>

¹⁷ «Հանրապետություն» դաշինքում ընդգրկվել են հետևյալ կուսակցությունները՝ ՀՀԸ, ՀՀԿ, ՀՈԱԿ, ՀԲԴՄ, ՍԴՀԿ, «Մտավորական Հայաստան»:

* 7 - ընտրություններին մասնակցել է դաշինքով:

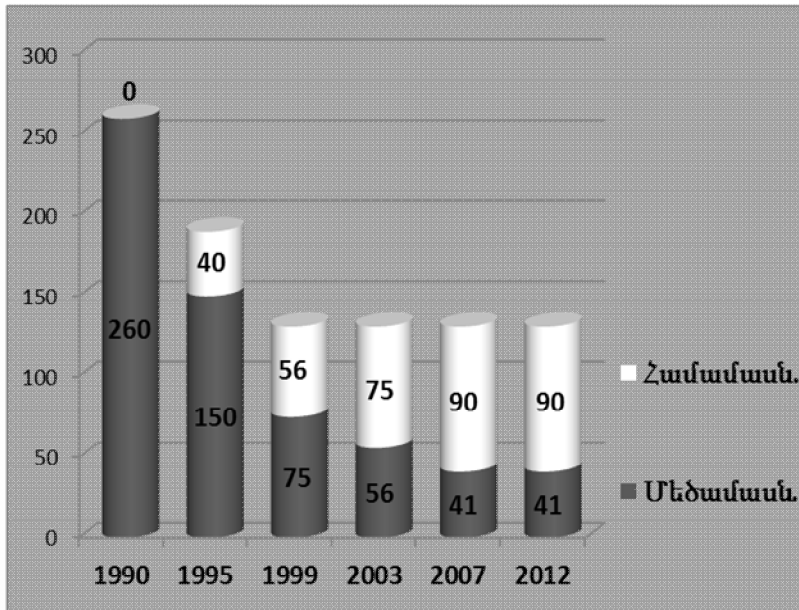
¹⁸ «Միասնություն» դաշինքում ընդգրկվել են հետևյալ կուսակցությունները՝ ՀՀԿ և ՀԺԿ:

¹⁹ «Իրավունք և միաբանություն» դաշինքում ընդգրկվել են հետևյալ կուսակցությունները՝ ԱՄԿ, ԱԻՄ:

²⁰ «Արդարություն» դաշինքում ընդգրկվել են հետևյալ կուսակցությունները՝ ՀԺԿ, ԱԺՄ, ԱԻՄ, ՀԴԿ, ԱԺԴԿ, ԱԺԿ, «Հանրապետություն»:

Գծապատկեր 3

Խորհրդարանում մեծամասնական և համամասնական ընտրակարգով պատգամավորական տեղերի հարաբերակցությունը²¹

Աղյուսակ 2

Խորհրդարանում մեծամասնական և համամասնական ընտրակարգերով պատգամավորական տեղերի հարաբերակցությունը

Ընտրակարգ	1990 ²²	1995	1999	2003	2007	2012
Մեծամասնական	260	150	75	56	41	41
Համամասնական	0	40	56	75	90	90
Ընդհանուր	260	190	131	131	131	131

Հարկ է նշել նաև, որ ընտրությունից ընտրություն փոփոխություններ են կատարվել 1999 թ. ՀՀ ընտրական օրենսգրքի²³ 95-րդ հոդվածում, որի

²¹ Տվյալների աղբյուր են՝ «ՀՀ Սահմանադրական օրենք» (ընդունվել է 27.03.1995 թ.), 5-րդ հոդվ., «ՀՀ օրենքը Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» (ընդունվել է 03. 07. 2002 թ.), 55-րդ հոդվ., կետ 1 և 2, «ՀՀ օրենքը Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» (ընդունվել է 19. 05. 2005 թ.), 57-րդ հոդվ., կետ 1 և 2:

²² 1990 թ. օգոստոսի 24-ին ՀԽՍՀ Գերագույն խորհուրդը որոշեց Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունը վերանվանել Հայաստանի Հանրապետություն, իսկ գործող տասներկուերորդ գումարման Գերագույն խորհուրդը համարել Հայաստանի Հանրապետության առաջին գումարման Գերագույն խորհուրդ (տե՛ս 19.08.2014), <http://parliament.am/parliament.php?id=parliament&lang=arm>

²³ Ուժը կորցրած է ճանաչվել 2011 թ. ՀՀ ընտրական օրենսգրքի ընդունմամբ, որում մեծամասնական և համամասնական ընտրակարգերով ընտրվող պատգամավորների թվի հարաբերակցությունը ամրագրված է 103-րդ հոդվածով (տե՛ս 19.08.2014), <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=2020#5>

համաձայն՝ յուրաքանչյուր անգամ վերանայվել է մեծամասնական և համանասնական ընտրակարգերով ընտրված պատգամավորների թվի հարաբերակցությունը՝ հօգուտ վերջինիս (տե՛ս գծապատկեր 3, աղյուսակ 2): Այս հանգամանքը վկայում է բազմակուսակցական համակարգի ձևավորման և կայացման գործընթացի մասին:

Անդրադառնալով մոդելում ընդգրկված քաղաքական այլ փոփոխականներին՝ նշենք, որ «քաղաքական կայունության» և «օրենքի գերակայության» ցուցանիշները, որոշակի տատանումներով հանդերձ, դիտարկվող ժամանակահատվածում համեմատաբար բարելավվել են: Ընդ որում, օրենքի գերակայության ամենացածր ցուցանիշը (34,45) գրանցվել է 1996 թ., քաղաքական կայունությանը (22,12)՝ 1998-2000 թթ. քաղաքական ճգնաժամի տարիներին²⁴:

Կոռուպցիայի ընկալման ինդեքսը 1998-2012 թթ. ընկած ժամանակահատվածում 0-10 սանդղակի միջակայքում (2012 թ. մեթոդաբանությամբ՝ 0-100) բարելավվել է ընդամենը 1 միավորով՝ 174 պետությունների շարքում գրավելով 105-րդ տեղը, 2013 թ.՝ 94-րդ տեղը: Հայաստանում կոռուպցիոն ռիսկերի պատճառ են իշխանության և պետական համակարգի սերտաճումը գործարարության հետ, շահերի բախման իրավիճակի ոչ արդյունավետ կառավարումը, օրենսդրական սողանքները, ինչպես նաև՝ կոռուպցիայի նկատմամբ հանդուրժողականությունը:

Ըստ Freedom House-ի՝ Հայաստանում մամուլը անազատ է: Ընդ որում, դիտարկելով Հայաստանի գնահատականների ժամանակագրական շարքը՝ նկատում ենք, որ մինչև 2001 թ. ներառյալ հայաստանյան մամուլը որակվել է որպես մասնակի ազատ, 2002-2013 թթ.՝ անազատ: Անցումը «մասնակի ազատ»-ից «անազատ» կարգավիճակի Freedom House-ը հիմնավորում է իշխանությունների կողմից քաղաքական քննադատությունը լռեցնելու փորձերով և առաջատար անկախ հեռուստակայանի՝ «Ա1+»-ի գործունեության դադարեցմամբ՝ արձանագրելով մամուլի վրա քաղաքական ուժերի ճնշումները: Քաղաքական իրավունքների և քաղաքացիական ազատությունների ոլորտները, ըստ կազմակերպության գնահատման, «մասնակի ազատ» են: Նշենք, որ քաղաքացիական ազատությունների միավորը (4) այս տարիներին մնացել է անփոփոխ, իսկ ինչ վերաբերում է քաղաքական իրավունքներին, ապա դրանք ունեցել են տարբեր տատանումներ: Գնահատականը վատթարացել է (6) սկսած 2008 թ.՝ պայմանավորված նախագահական ընտրություններին ընդդիմադիրների ձերբակալություններով և քաղաքական այլ ճնշումներով: 2012-ից սկսած նկատվել է դրական տեղաշարժ²⁵:

Համաշխարհային տնտեսական ֆորումի կողմից հաշվարկվող Համաշխարհային գենդերային բացակ (Global Gender Gap) ինդեքսի ուսումնասիրությունները վկայում են, որ Հայաստանում քաղաքականությունն այն ոլորտն է, որտեղ գենդերային անհավասարությունն առավել է արտահայտված, քանի որ պետությունը զբաղեցնում է 115-րդ տեղը 136 պետությունների շարքում: Համաշխարհային գենդերային բացակի «տնտեսա-

²⁴ Տե՛ս (մուտքը՝ 19.08.2014)՝ <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>

²⁵ Տե՛ս «Freedom House»-ի պաշտոնական կայք, 19.08.2014, www.freedomhouse.org

կան մասնակցության և հնարավորությունների» ենթախնդրի հաշվարկներով Հայաստանը 82-րդ տեղում է, «առողջության և գոյատևման» տվյալներով՝ 131, իսկ «կրթության մակարդակ»-ով՝ 29-րդ տեղում: Վերջինիս պարագայում անհավասարությունը հոգուտ կանանց է մասնավորապես բարձրագույն կրթության ոլորտում: 2013 թ. միավորների վերջնական հաշվարկով Հայաստանը 94-րդ տեղում է²⁶:

Ինչ վերաբերում է տնտեսական գործոնների ազդեցությանը ժողովրդավարության մակարդակի ինդեքսի վրա, ապա նշենք, որ սկսած 1990-ական թվականների կեսերից Հայաստանը դարձել է արագ զարգացող անցումային երկրներից մեկը. 1994–2001 թթ. ընթացքում գրանցվել է կայուն միջինը տարեկան 5% տնտեսական աճ, 2002-2007 թթ. տնտեսական աճը եղել է երկնիշ, որը, սակայն, ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի պատճառով նվազել է: 2008 թ. վերջին սկսած տնտեսական անկումն առավել արագացավ՝ 2009-ին՝ գրանցելով տնտեսական աճի երկնիշ անկում (-14,2%) (տես գծապատկեր 2)²⁷:

Ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը չէր կարող շրջանցել նաև սոցիալական ոլորտը, ուստի, սկսած 1998 թ.-ից, առաջին անգամ 2009 թ. գրանցվեց աղքատության մակարդակի աճ: 2010 թ. ճգնաժամը շարունակեց բացասական ազդեցություն ունենալ. աղքատության մակարդակը աճեց, բևեռացվածությունը՝ խորացավ: Միայն 2011 թ.-ից աղքատության մակարդակը սկսեց նվազել՝ 2012 թ. կազմելով 32,4%²⁸: Գծապատկեր 2-ում ներկայացված սոցիալական գործոնների ինդեքսի դինամիկայից նկատում ենք, որ 1995-2000 թթ. տեղի է ունեցել աննշան աճ, իսկ 2001 թ.՝ կտրուկ անկում՝ դիտարկվող ժամանակահատվածում գրանցելով գործազրկության ամենաբարձր ցուցանիշը՝ 38,4%²⁹: Այնուհետև նկատվում է սոցիալական գործոնների ինդեքսի կայուն աճ՝ մինչև ֆինանսատնտեսական ճգնաժամով պայմանավորված կտրուկ անկումը:

Կրթության ոլորտում պետական ծախսերի դինամիկան ուսումնասիրելիս նկատում ենք, որ չնայած ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի առկայությանը՝ 2009 թ. կրթության ծախսերը՝ որպես ՀՆԱ մասնաբաժին, ավելացել են՝ գրանցելով դիտարկվող ժամանակահատվածի ամենաբարձր ցուցանիշը (3,9 ՀՆԱ%): 2013 թ. կրթական ծախսերը կազմել են ՀՆԱ 2,9%, ինչը 1,7 անգամ փոքր է նախկին Խորհրդային Միության երկրների 2010 թ. նույն ցուցանիշի միջինից³⁰: Այս ժամանակահատվածում Մարդկային զարգացման համաթվի (ՄԶՀ) կրթության բաղադրիչը 0,68-ից աճել է 0,839-ի: 1980 թ.-ից մինչև 2012 թ. կրթության միջին տևողությունը ավելացել է 1,6 տարով, իսկ կրթության սպասվող տևողությունը՝ 2,3 տարով: Եվ

²⁶ Տե՛ս **Ricardo Hausmann, Laura D. Tyson, Berkeley, Saadia Zahidi**. The Global Gender Gap Report, World Economic Forum, Geneva, 2013, էջ 10, 13:

²⁷ Տե՛ս «The Necessity for Economic Diversification and Export Expansion, Armenia Economic Report», EDRC, RA Ministry of Economy, Yerevan, October, 2010, էջ 9-16:

²⁸ Տե՛ս ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայություն պաշտոնական կայք, ` 19.08.2014, www.armstat.am

²⁹ Տե՛ս նույն տեղը:

³⁰ Տե՛ս «ՀՀ 2014-2015 թթ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագիր», էջ 170:

առհասարակ Հայաստանը, ըստ նշված համաթվի, դասվում է մարդկային զարգացման բարձր մակարդակ ունեցող երկրների թվին³¹, իսկ կրթական գործոնների ինդեքսը ընդհանուր առմամբ դրական ազդեցություն է ունեցել ժողովրդավարության մակարդակի վրա (տե՛ս գծապատկեր 2):

Համաշխարհային բանկի տվյալների համաձայն՝ առողջապահության ոլորտում պետական և մասնավոր ծախսերը Հայաստանում 1995-2012 թթ. աստիճանաբար նվազել են՝ 2012 թ. գրանցելով 4,5% ՀՆԱ-ի նկատմամբ³²: Ինչ վերաբերում է առողջապահության բյուջեին, ապա 2012 թ. այն կազմել է ՀՆԱ-ի 1,64%, ինչը վկայում է, որ պետական այլ ծախսերի համեմատ առողջապահության ծախսերի մակարդակը ցածր է: Դիտարկելով առողջապահական գործոնների ինդեքսի դինամիկան նշված ժամանակահատվածում՝ կարող ենք նկատել երկու կտրուկ անկում՝ 2008 թ. և 2011 թ. (տե՛ս գծապատկեր 2), որոնք պայմանավորված են այս ոլորտում պետական և մասնավոր ծախսերի կրճատմամբ: Այդ ծախսերի ամենաբարձր ցուցանիշը գրանցվել է 2000 թվականին:

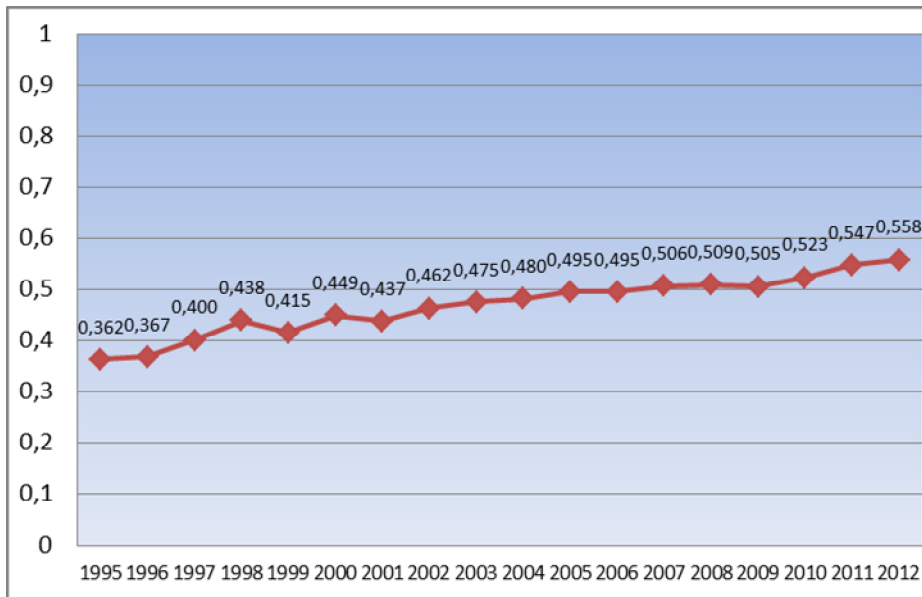
Ինչպես նշել էինք մոդելի մեթոդաբանությունը նկարագրելիս, վերը բերված գործոնների ինդեքսի (տե՛ս գծապատկեր 2) կշռված միջիններից ձևավորվում է ժողովրդավարության մակարդակի ինդեքսը (տե՛ս գծապատկեր 3):

Գծապատկեր 3-ում ներկայացված են ժողովրդավարության մակարդակի ինդեքսները 1995-2012 թթ.: Այդ ժամանակահատվածում ժողովրդավարության մակարդակի ինդեքսն ընդհանուր առմամբ ունի դրական աճի միտում, և որոշակի տատանումներով այն տարեցտարի բարելավել է իր ցուցանիշները: Նկատելի է, որ դիտարկվող ժամանակահատվածի առաջին հատվածում տատանումներն ավելի հաճախակի են, քան երկրորդ: Մասնավորապես, սկսած 2001 թվականից, ինդեքսների աճի միտումը ավելի հարթ է ընթանում, ինչը նշանակում է, որ վերջին տասնամյակում ժողովրդավարությունը Հայաստանում առավել համախմբված է դարձել: Երկրորդ հատվածի միակ կտրուկ անկումը տեղի է ունեցել 2009 թվականին ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի պատճառով, որը, անշուշտ, բացասական ազդեցություն է ունեցել ժողովրդավարական գործընթացների, մասնավորապես տնտեսական և սոցիալական ոլորտների վրա: Նախքան տնտեսական ճգնաժամը 1999 և 2001 թվականներին տեղի է ունեցել ժողովրդավարության մակարդակի ինդեքսի ևս երկու անկում, որոնցից առաջինը պայմանավորված է հոկտեմբերի 27-ին Ազգային ժողովում տեղի ունեցած ահաբեկչությամբ և տնտեսական ցուցանիշների նվազմամբ, իսկ երկրորդը՝ տնտեսական և սոցիալական գործոնների ինդեքսների միաժամանակյա անկմամբ: Ժողովրդավարության մակարդակի ինդեքսի տատանումների ցածր մակարդակը (ստ. շեղ. = 0,06, միջին = 0,5) վկայում է, որ Հայաստանում անցումը դեպի ժողովրդավարություն տեղի է ունենում սահուն և առանց ցնցումների:

³¹ Տե՛ս ՄԱԿ-ի Ջարգացման ծրագրի պաշտոնական կայք, 19.08.2014, <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi>

³² Տե՛ս ՀԲ պաշտոնական կայք 19.08.2014, <http://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.TOTL.ZS>

Հայաստանի ժողովրդավարության մակարդակի ինդեքսը (1995-2012 թթ.)*

Հետազոտության շրջանակներում ռեգրեսիայի վերլուծության միջոցով դուրս են բերվել մոդելում ընդգրկված քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, կրթական, առողջապահական գործոնների ինդեքսների այն փոփոխականները, որոնք առավել նշանակալի ազդեցություն ունեն Հայաստանի ժողովրդավարության մակարդակի վրա:

Ստացված տվյալների համաձայն՝ մոդելում ընդգրկված քաղաքական ցուցանիշներից նշանակալի կապ է հաստատվել ժՄԻ-ի³³ և քաղաքական իրավունքների ու քաղաքացիական ազատությունների ինդեքսի, քաղաքական կայունություն / բռնության բացակայություն և օրենքի գերակայություն փոփոխականների միջև.

$$Y' = 0,014x_1 - 0,079 \text{ (Adj. } R^2=0,596),$$

որտեղ՝ Y' -ը ժՄԻ-ն է (ժՄԻ, որից դուրս է բերվել օրենքի գերակայություն փոփոխականը), x_1 -ը՝ օրենքի գերակայությունը:

$$Y' = 0,004x_2 + 0,33 \text{ (Adj. } R^2=0,538),$$

որտեղ՝ Y' -ը ժՄԻ-ն է (ժՄԻ, որից դուրս է բերվել քաղաքական կայունություն/ բռնության բացակայություն փոփոխականը), x_2 -ը՝ քաղաքական կայունություն/ բռնության բացակայությունը:

$$Y' = 0,093x_3 + 0,06 \text{ (Adj. } R^2=0,351),$$

որտեղ՝ Y' -ը ժՄԻ-ն է (ժՄԻ, որից դուրս է բերվել քաղաքական իրավունքների և քաղաքացիական ազատությունների ինդեքսը), x_3 -ը՝ քաղաքական իրավունքների և քաղաքացիական ազատությունների ինդեքսը:

Մոդելում ընդգրկված տնտեսական գործոններից նշանակալի կապ է

* Աղբյուրը՝ հեղինակի հաշվարկները:

³³ ժՄԻ-ն ժողովրդավարության մակարդակի ինդեքսն է, որից դուրս է բերվում համապատասխան անկախ փոփոխականը յուրաքանչյուր զույգային ռեգրեսիայի վերլուծության ժամանակ:

հաստատվել ժՄԻ-ի և 1 շնչի հաշվով ՀԱԱ-ի ու առևտրաշրջանառության միջև.

$$Y' = 0,005x_4 + 0,392 \text{ (Adj. } R^2=0,731\text{)},$$

որտեղ՝ Y' -ը ժՄԻ-ն է (ժՄԻ, որից դուրս է բերվել ՀԱԱ-ն 1 շնչի հաշվով), x_4 -ը՝ ՀԱԱ-ն 1 շնչի հաշվով (\$100):

$$Y' = -0,006x_5 + 0,873 \text{ (Adj. } R^2 = 0,428\text{)},$$

որտեղ՝ Y' -ը ժՄԻ-ն է (ժՄԻ, որից դուրս է բերվել արտաքին առևտրաշրջանառությունը), x_5 -ը՝ արտաքին առևտրաշրջանառությունը (% ՀՆԱ-ի նկատմամբ):

Սոցիալական գործոնների ինդեքսում նշանակալի կապ է դիտվել ժՄԻ-ի և Ջինի ինդեքսի միջև.

$$Y' = -0,49x_6 + 0,695 \text{ (Adj. } R^2 = 0,776\text{)},$$

որտեղ՝ Y' -ը ժՄԻ-ն է (ժՄԻ, որից դուրս է բերվել Ջինի ինդեքսը), x_6 -ը՝ Ջինի ինդեքսը:

Կրթական գործոնների ռեգրեսիոն վերլուծության արդյունքում ստացել ենք հետևյալ հավասարումները.

$$Y' = 0,95x_7 - 0,308 \text{ (Adj. } R^2 = 0,861\text{)},$$

որտեղ՝ Y' -ը ժՄԻ-ն է (ժՄԻ, որից դուրս է բերվել ՄՁՀ կրթության բաղադրիչը), x_7 -ը՝ ՄՁՀ կրթության բաղադրիչը:

$$Y' = 0,078x_8 + 0,3 \text{ (Adj. } R^2 = 0,640\text{)},$$

որտեղ՝ Y' -ը ժՄԻ-ն է (ժՄԻ, որից դուրս է բերվել պետության ծախսերը կրթության ոլորտում փոփոխականը), x_8 -ը՝ պետության ծախսերը կրթության ոլորտում (ՀՆԱ %):

Առողջապահական ցուցանիշների համար ստացել ենք հետևյալ հավասարումը.

$$Y' = 0,024x_9 - 1,2 \text{ (Adj. } R^2 = 0,905\text{)},$$

որտեղ՝ Y' -ը ժՄԻ-ն է (ժՄԻ, որից դուրս է բերվել կյանքի սպասվող տևողություն փոփոխականը), x_9 -ը՝ կյանքի սպասվող տևողությունը:

Այսպես՝ քաղաքական գործոններից Հայաստանի ժողովրդավարության վրա նշանակալի ազդեցություն ունեն քաղաքական կայունություն և օրենքի գերակայություն փոփոխականները, որոնց դրական փոփոխությունը մեկ միավորով կհանգեցնի ժՄԻ-ի աճին՝ համապատասխանաբար 0,004 և 0,014 միավորներով: Նշված փոփոխականները պայմանավորում են կախյալ փոփոխականի տատանումների 54-60%-ը: Քաղաքական իրավունքների և քաղաքացիական ազատությունների ինդեքսի փոփոխությունը մեկ միավորով կպայմանավորի ժՄԻ-ի փոփոխությունը 0,09 միավորով:

Ժողովրդավարության վրա ազդում են նաև ՀԱԱ-ն և առևտրաշրջանառությունը: 1 շնչի հաշվով ՀԱԱ-ի աճը 100 դոլարով, իսկ արտաքին առևտրաշրջանառության նվազումը 1%-ով ՀՆԱ-ի նկատմամբ կհանգեցնեն ժՄԻ-ի աճին՝ համապատասխանաբար 0,005 և 0,006 միավորներով: Առանձնակի ուշադրության է արժանի առևտրաշրջանառության բացասական ազդեցության հանգամանքը ժողովրդավարության մակարդակի ինդեքսի վրա: Հնարավոր պատճառներից կարող է լինել Հայաստանի արտաքին առևտրաշրջանառության մեջ առկա անհավասարակշռությունը: Առևտրաշրջանառության բացասական մնացորդը մեր տնտեսության խնդիրներից մեկն է, որը, անշուշտ, վնասում է ներքին շուկային:

Սոցիալական ցուցանիշներից Ջինի գործակցի նվազումը 0,1 միավորով կհանգեցնի ժՄԻ-ի աճին 0,05 միավորով՝ պայամանավորելով կախյալ փոփոխականի տատանումների 78%-ը:

Մարդկային զարգացման համաթվի կրթության բաղադրիչի աճը 0,1 միավորով, իսկ կրթության ոլորտում պետության ծախսերի փոփոխությունը 1%-ով ՀՆԱ-ի նկատմամբ կհանգեցնեն ժՄԻ-ի փոփոխությանը՝ համապատասխանաբար 0,09 և 0,078 միավորներով: Մասնավորապես ՄՁՀ կրթության բաղադրիչն ունի դետերմինացիայի բավական բարձր գործակից և պայամանավորում է ժողովրդավարության մակարդակի ինդեքսի տատանումների 86%-ը:

Առողջապահական գործոններից նշանակալի կապ է հաստատվել ժՄԻ-ի և կյանքի սպասվող տևողության միջև, և վերջինիս դրական փոփոխությունը 1 տարով կբերի ժՄԻ-ի աճին 0,02 միավորով:

Ամփոփելով նշենք, որ ռեգրեսիայի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ժողովրդավարության մակարդակի ինդեքսի վրա առավելապես ազդում են քաղաքական իրավունքներն ու քաղաքացիական ազատությունները, քաղաքական կայունությունն ու օրենքի գերակայությունը, Ջինի գործակիցը, առևտրաշրջանառության ծավալները, ՀԱԱ-ն ու մի շարք այլ կրթական և առողջապահական գործոններ: Ինչպես արդեն նշել ենք, այդ գործոններից բավական բարձր դետերմինացիայի գործակիցներ ունեն Ջինի ինդեքսը և ՄՁՀ կրթության բաղադրիչը: Ջինի ինդեքսը ցույց է տալիս, որ հայ հասարակությունում առկա է եկամուտների անհավասար բաշխում, այսինքն՝ հասարակության բևեռացվածություն և միջին խավի բացակայություն, ինչը բացասաբար է անդրադառնում ժողովրդավարական գործընթացների զարգացման վրա: Հայտնի է, որ Հայաստանում գրագիտության մակարդակը 99,6 տոկոս է, որը բավականին բարձր ցուցանիշ է և համարվում է համընդհանուր տարրական կրթության հիմքը՝ էական դեր ունենալով աղքատության կրճատման, կայուն զարգացման և ըստ այդմ՝ ժողովրդավարության ապահովման գործում: Ժողովրդավարության համախմբման գործընթացում դրական տեղաշարժ ապահովվելու նպատակով նախ և առաջ անհրաժեշտ է ուշադրության կենտրոնում պահել նշված գործոնները:

***Բանալի բառեր** – ժողովրդավարության մակարդակի ինդեքս, քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական, կրթական, առողջապահական գործոնների ինդեքս, ժողովրդավարության չափման մոդել, փոփոխականներ, ցուցանիշներ, ռեգրեսիայի վերլուծություն*

АРУСЯК АЛЕКСАНИЯН – Индекс уровня демократии в Армении (1995–2012). – Современные демократические тенденции привели к формированию и совершенствованию инструментов, позволяющих оценить, сравнить между собой и объяснить демократические процессы в разных странах и на разных этапах развития. Выработана модель, посредством которой оценивается уровень демократии (индекс уровня демократии). Она позволяет определить, в какой степени развита демократия в той или иной стране в то или иное время, а также сравнить различные страны по уровню сформированности в них демократических институтов. В статье измеряется уровень демократии в Армении (1995–2012) и анализируются факторы, от которых более всего зависит её развитие.

Ключевые слова: индекс уровня демократии, индекс политических, социальных, экономических факторов, индекс факторов образования, здравоохранения, переменные показатели, регрессионный анализ

ARUSYAK ALEKSANYAN – *The Index of Democracy Level of Armenia (1995-2012)*. – Contemporary democratic developments around the world make a need for processing tools to evaluate, to compare and to explain democratization processes across countries and over the time. The following article presents the model for assessing democracy (Index of Democracy Level-IDL), based on the method of index construction. This approach gives an opportunity to analyze the level of democracy of the given country in its different periods as well as to compare different countries by democracy level. In the article Armenian democracy in the time span between 1998 and 2012 is modeled and is estimated as well as factors mostly influencing democracy in Armenia by means of regression analysis are determined in order to reveal conditions and means for development of democracy.

Key words: Index of Democracy Level, index of political, social, economic, education, health factors, democracy assessment model, democracy assessment/measuring model's variables, indicators, regression analysis